

12. Cilvēkkapitāls un tautas attīstība

Silvija Kristapsone

Ievads

Mūsdienu izpratnē jēdziens “ilgtspējīga attīstība” radās 80. gados kā atbilde uz aizvien pieaugošo ražošanu, proti, nepieciešamību līdzsvarot sociālo un ekonomisko progresu ar vides nozīmīgumu un Zemes dabas resursu pārvaldīšanu. Ilgtspējīgas attīstības pamatideja aicina apmierināt tagadējās paaudzes vajadzības, līdzsvarojot sabiedrības labklājības, vides un ekonomiskās attīstības intereses, vienlaikus nodrošinot vides prasību ievērošanu un dabas daudzveidības saglabāšanos, lai nemazinātu nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanas iespējas (Latvijas Republikas Saeima, 2010). “Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam” jeb projekts “Latvija 2030” piedāvā indikatorus tautas attīstības novērtēšanai piecu kapitālu skatījumā: cilvēkkapitāls (cilvēku izglītība, veselība, labklājība un ražīgums); ekonomiskais kapitāls (t. sk. vieta, telpa); dabas/vides kapitāls (parastie dabas resursi, vide un ainavas kvalitāte); sociālais kapitāls (cilvēku sociālās saites, sociālo institūtu funkcionēšanas kapacitāte, sociālās organizācijas spēks); kultūras kapitāls (bāzes vērtības (mantojums) un ideju/simbolu radītspēja) (Latvijas Republikas Saeima, 2010).

Tautas attīstība

ANO pirmais globālais ziņojums par tautas attīstību (angl. *Human Development Report*) tika publicēts 1990. gadā, un kopš tā laika jēdziens “tautas attīstība” (*human development*) tiek plaši izmantots. Arī Latvijas attīstība tiek mērīta un salīdzināta ANO Industriālās attīstības organizācijas Tautas attīstības indeksa skalā (44. vieta 188 valstu starpā 2015. gadā) (UNDP, 2016).

Tautas attīstība ir komplekss jēdziens, ko mēra ne tikai ar ekonomiskiem rādītājiem, bet arī ar citiem cilvēka dzīves jomu rādītājiem. No 1995. līdz 2017. gadam Latvijā iznākuši trīspadsmit pārskati par tautas attīstību, kuros pētīti sabiedrībai svarīgi jautājumi (LU SZF, 2017).

Tautas attīstības koncepcija sāka veidoties 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā, attīstoties idejai par cilvēku dzīves kvalitātes uzlabošanu kā attīstības mērķi, ko realizē, panākot ekonomisko izaugsmi un vienlaikus mainoties

cilvēka pamatvajadzību pieejai dzīves kvalitātes definīcijā. Tautas attīstība tiek saistīta ar cilvēka cienīgas dzīves veidošanu kvalitatīvā un ilgtspējīgā vidē. Tā ir jauna pieeja labklājībai, kuras centrā ir cilvēks un kur ekonomiskā izaugsme tiek uzverta nevis kā pašmērķis, bet tikai kā līdzeklis cilvēka labklājības sasniegšanai. Līdz ar to **tautas attīstību definē kā cilvēka spēju uzlabošanu vai cilvēku izvēles iespēju paplašināšanu** (Paula, 2008). Tautas attīstības pamatmērķis ir radīt veicinošu vidi, lai cilvēki varētu baudīt garu, veselīgu un radošu mūžu. Tautas attīstības un tās ilgtspējas indikatori kļuvuši par galvenajiem rādītājiem valstu savstarpējā salīdzināšanā.

Cilvēkkapitāls un to raksturojošie rādītāji

Cilvēkkapitāla vērtību raksturo tā zināšanu, spēju un talantu bāze, izmantošana un produktivitāte. Investīcijas cilvēkkapitālā ir izglītība, veselības aprūpe, profesionālā sagatavotība un citas aktivitātes, kas padara cilvēkus ekonomiski ražīgākus un emocionāli bagātākus. Cilvēku skaitam samazinoties un sabiedrībai novecojot, būtiski ir saglabāt Latvijas cilvēkkapitāla bāzes vērtību un palielināt tā produktivitāti.

Cilvēkkapitāls ir ne tikai cilvēka spējas, bet arī valsts, uzņēmumu un paša cilvēka investīcijas šajā kapitālā, lai cilvēks varētu sevi piedāvāt kā augstvērtīgu precī darba tirgū. Aizejot no darba, cilvēks paņem līdzi savu potenciālu – zināšanas un prasmes, rezultātā zaudētājs ir darba devējs, bet plašākā nozīmē arī sabiedrība, jo pastāv darbaspēka ģeogrāfiskā migrācija starpvalstu līmenī. Jēdziens “cilvēkkapitāls” tiek lietots investīciju kontekstā, ar ieguldījumiem darbinieku izaugsme, attīstībā un darbības pilnveidošanā izprotot ieguldījumus uzņēmuma pamatkapitālā un novērtējot investīciju atdevi, kas parādās uzņēmuma darbības rezultātos (Armstrong, 2006). Šajā sakarībā nenoliedzami cilvēkkapitāla raksturotāji ir sabiedrības izglītības rādītāji sasaistē ar attiecīgajā ekonomiskajā un sociālajā vidē pieprasītajām zināšanām un prasmēm. Tieši sabiedrības izglītības pieaugums nodrošina tehnoloģisko zināšanu progresu, kas ir valsts ekonomiskās izaugsmes pamatā (Becker, 2002). Ja cilvēkkapitāls nav spēcīgs jaunradē, netiek kāpināts valsts radošais kapitāls un netiek attīstītas spējas radīt jauninājumus. Sasaistot terminu “tautas attīstība” un “cilvēkkapitāls” skaidrojums, var teikt, ka **tautas attīstība ir cilvēkkapitāla palielināšanās un tā realizācijas iespēju paplašināšanās** (LU SZF, 2007).

Pārresoru koordinācijas centra sagatavotais izdevums “Indikatori 2015. gadā. Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam. Uzraudzības ziņojuma pielikums” sniedz norādes, ar kādiem rādītājiem var novērtēt tautas attīstību. Līdzās stratēģiskiem indikatoriem minēti tādi rādītāji kā iedzīvotāju vispārējais izglītības līmenis, dalība pieaugušo izglītībā, augstāko izglītību ieguvušo īpatsvars (Pārresoru, 2015).

Tautas attīstību un cilvēkkapitālu raksturojošo rādītāju pamatā primāri ir iedzīvotāji – to skaits un vecumstruktūra. Iedzīvotāju skaits Latvijā kopš pagājušā gadsimta 80. gadu beigām samazinās negatīvā dabiskā migrācijas pieauguma rezultātā.

Līdzās iedzīvotāju skaita samazinājumam notikušas izmaiņas Latvijas iedzīvotāju vecumstruktūrā. Krasākās izmaiņas vērojamas divās vecumgrupās: 0–14 gadi un 65 un vairāk gadu. Kopš 1990. gada pirmajā vecumgrupā iedzīvotāju īpatsvars samazinājies no 21,4% līdz 15,2%, bet otrajā pieaudzis no 11,8% līdz 19,6% 2015. gadā. Kopš 1993. gada pensijas vecuma iedzīvotāju īpatsvars ir lielāks par bērnu un pusaudžu īpatsvaru. Tas nozīmē, ka nākotnē būs mazāks darbspējas vecuma iedzīvotāju skaits un demogrāfiskās slodzes līmenis pieaugs (CSP, 2016a). Prognozes liecina, ka jau 2040. gadā šis īpatsvars pārsniegs 25% un 2060. gadā pietuosies 30% (Eurostat, 2017a).

Iedzīvotāju vecumstruktūras vēlamās izmaiņas nākotnē nenoliedzami būtu 0–64 gadus vecu iedzīvotāju pieaugošs īpatsvars, un to varētu nodrošināt dzimstības palielināšanās un emigrācijas samazināšanās, kā arī remigrācija. Latvijas un citu ES valstu iedzīvotāju vecumstruktūras prognozes ir līdzīgas, par ko liecina darbspējas vecumu pārsniegušo iedzīvotāju skaita uz 100 darbspējas vecuma iedzīvotājiem pieaugums, un tas Latvijā ir no 41,9 (2020. gadā) līdz 50,9 (2060. gadā) (Eurostat, 2017a).

Iedzīvotāju skaits un vecumstruktūra nosaka cilvēkkapitālu raksturojošā rādītāja – iedzīvotāju izglītības līmeņa – situācijas raksturojumu šobrīd un nākotnē. Ar terminu “izglītība” saprot gan zināšanu apgūšanu, gan arī šī procesa rezultātu. Mūsdienās izglītība parasti nozīmē valsts izstrādātu izglītības saturu un oficiālas, valsts akreditētas, savstarpēji hierarhiski saistītas izglītības iestādes, kuras kopā veido izglītības sistēmu. Parasti tiek nodalīta formālā un neformālā izglītība. Latvijā Izglītības likumā ir noteikts, ka formālā izglītība ir “sistēma, kas ietver pamatizglītības, vidējās izglītības un augstākās izglītības pakāpes, kuru programmu apguvi apliecina valsts atzīts izglītības vai profesionālās kvalifikācijas dokuments, kā arī izglītības un profesionālās kvalifikācijas dokuments” (Izglītības likums, 1998). Neformālā izglītība ir ārpus formālās izglītības organizēta izglītojoša darbība, kas atbilst interesēm un pieprasījumam. Dažādās izglītības sistēmās ir sastopami dažādi faktori, kas tiek izmantoti, lai raksturotu formālo izglītību. Tomēr parasti izglītība tiek raksturota pēc izglītības pakāpes, izglītības veida un izglītības ieguves formas. Lai salīdzinātu atšķirīgas izglītības sistēmas, tiek izmantota Starptautiskā standarta izglītības klasifikācija (*The International Standard Classification of Education* (ISCED)), kas izšķir deviņus izglītības līmeņus (ISCED, 1997). Latvijā saskaņā ar šīs klasifikācijas lietojumu izglītību iedala šādos līmeņos: pirmsskolas izglītība (0 līmenis), pamatizglītība (1–2 līmenis), vidējā izglītība (3–4 līmenis) un augstākā izglītība (5–8 līmenis). Pēc izglītības veidiem nodala vispārējo izglītību, profesionālo izglītību un akadēmisko izglītību (Noteikumi, 2017). Paralēli šiem izglītības

dalījumiem tiek izmantoti jēdzieni “mūžizglītība”, kas paredz indivīda spēju izglītoties visa mūža garumā, paaugstinot vai mainot savu kvalifikāciju vai iegūstot savām interesēm atbilstošu izglītību; “alternatīvā izglītība”; “interesu izglītība”, kurā tiek ietverta izglītība, kas apmierina individuālās intereses un vajadzības; “speciālā izglītība”; “publiskā izglītība”; “masu izglītība” u. c. Pieaugušo izglītība ir 25–64 gadu vecu personu daudzveidīgs izglītošanas process, kas nodrošina personas attīstību un konkurētspēju darba tirgū (CSP, 2017).

Cilvēkkapitālu vislabāk raksturo augstāku izglītības pakāpi ieguvušo cilvēku skaits un mūžizglītības rādītāji. Iedzīvotāju skaitam Latvijā samazinoties, kopumā visos izglītības līmeņos samazinās arī izglītojamo skaits. Tā 2015./2016. mācību gada sākumā kopējais izglītojamo skaits ir 400,0 tūkst. cilvēku, kas, salīdzinot ar 2010./2011. gadu, samazinājies par 9,8% (CSP, 2016b). Vidējās izglītības (10.–12. klase) grupā izglītojamo skaits samazinājies par 31,2%, un tas skaidrojams ar dzimstības kritumu 90. gadu otrajā pusē. Samazinājies arī izglītojamo skaits augstākās izglītības (5.–7. līmenis) un doktorantūras (8. līmenis) grupā – attiecīgi par 19,2% un 4,5%.

2015./2016. mācību gadā mācības neturpināja 4,5% pamatskolu beigušo (2010. gadā – 5,3%) un 32,8% vidusskolu beigušo (2010. gadā – 36,9%). Šo rādītāju samazinājums vērtējams pozitīvi. Situāciju augstākajā izglītībā, ko iespējams salīdzināt arī ar citu valstu situāciju, raksturo studējošo skaits uz 10 000 iedzīvotāju, un 2015./2016. mācību gadā tie ir 428 studenti salīdzinājumā 501 studentu uz 10 000 iedzīvotāju 2010./2011. mācību gadā (CSP, 2016b). Studējošo intensitātes rādītāja kritumu var skaidrot ar studiju maksas pieaugumu, globālās ekonomiskās krīzes radītajām sekām un ar iespējām studēt citās valstīs. Augstāko izglītību ieguvušo cilvēku īpatsvars nodalītajās vecumgrupās Latvijā pārsniedz ES 28 dalībvalstu vidējo līmeni – Latvija pēc augstāko izglītību ieguvušo īpatsvara 25–54 gadu vecumgrupā atrodas 13. vietā, bet 55–74 gadu vecumgrupā – 11. vietā ES valstu vidū (12.1. tabula). Tie ir pagājušā gadsimta 40.–50. gados dzimušie iedzīvotāji, kuri ieguva augstāko izglītību lielākoties vēl padomju laikā. Pēc 2016. gada 1. ceturkšņa datiem, Latvijā bija nodarbināti 28,2 tūkst. cilvēku vecumā no 65 līdz 74 gadiem. Tie ir 3,25% no visiem nodarbinātajiem iedzīvotājiem.

12.1. tabula. Iedzīvotāji pēc izglītības līmeņa atsevišķās vecumgrupās ES un Latvijā 2016. gadā, %

Valsts	25–54 gadi			Valsts	55–74 gadi		
	Pamatizglītība	Vidējā izglītība	Augstākā izglītība		Pamatizglītība	Vidējā izglītība	Augstākā izglītība
ES 28	20,5	46,2	33,4	ES 28	36,3	43,1	20,6
Latvija	9,7	54,8	35,5	Latvija	13,4	62,0	24,6

Avots: veidojusi autore pēc Eurostat datiem (2017).

Cilvēkkapitāla novērtējumā galvenā nozīme ir 25–54 gadu vecumgrupas izglītības līmenim, un Latvijā šajā vecumgrupā vidējo un augstāko izglītību ieguvušo īpatsvars pārsniedz ES valstu vidējo līmeni. Vidējo izglītību ieguvušie ir tā mērķauditorija, kura būtu jāieinteresē un jāstimulē iegūt augtāku izglītības pakāpi. Lai arī Latvijā pamatizglītību ieguvušo īpatsvars 25–54 gadu vecumgrupā ir salīdzinoši mazāks nekā daudzās citās Eiropas valstīs šajā pašā vecumgrupā, tomēr te ir iespējas formālajā izglītībā paaugstināt vienas daļas iedzīvotāju izglītības līmeni par kādu pakāpi vai arī piedāvāt profesionālo apmācību mūžizglītības programmās. Protams, mērķauditorija ir jaunāka gadagājuma cilvēki. Tie, kuru vecums sliecas uz mūža otru pusi, visticamāk, vairs neredz nedz iespējas, nedz motivāciju savā dzīvē ko mainīt.

Noskaidrojot korelatīvās sakarības starp izglītības rādītājiem dažādās vecumgrupās un IKP uz vienu iedzīvotāju ES valstīs, iegūti šādi rezultāti (12.2. tabula). Statistiski nozīmīgas negatīvas korelācijas ($n = 28$, $r_{\text{kritiskais}} = 0,374$, $p = 0,05$) ar IKP veido 20–24 gadus vecu sieviešu grupas (ar pamatizglītību) īpatsvars ($-0,381$) un 25–54 gadus vecu iedzīvotāju grupas (ar vidējo izglītību) īpatsvars ($-0,377$).

Negatīvas korelācijas, kaut arī tās nav statistiski nozīmīgas, uzrāda visas tādu iedzīvotāju grupas, kuriem ir tikai pamatizglītība. Konstatētais, pēc autora domām, skaidrojams ar to, ka zemas kvalifikācijas un zema atalgojuma darbs, ko veic iedzīvotāji, kas ieguvuši pamatizglītību un vidējo izglītību, pašreizējā ekonomiskajā situācijā drīzāk ir IKP pieaugumu bremsējošs faktors. Ne velti šāda izglītības līmeņa ekonomiski aktīvie iedzīvotāji parasti ir Nodarbinātības valsts dienesta reģistrētie klienti.

12.2. tabula. Iedzīvotāju izglītības pakāpes ieguves īpatsvara un IKP Pīrsona korelācijas koeficienti 2014. gadā

Iedzīvotāju izglītības kategorija	Korelācijas koeficients
30–34 gadi, augstākā izglītība (vīrieši)	0,631
25–54 gadi, augstākā izglītība (kopā)	0,588
55–74 gadi, augstākā izglītība (kopā)	0,444
30–34 gadi, augstākā izglītība (sievietes)	0,312
55–74 gadi, vidējā izglītība (kopā)	-0,162
55–74 gadi, pamatizglītība (kopā)	-0,026
25–54 gadi, pamatizglītība (kopā)	-0,023
20–24 gadi, pamatizglītība (vīrieši)	-0,288
20–24 gadi, pamatizglītība (kopā)	-0,335
25–54 gadi, vidējā izglītība (kopā)	-0,377
20–24 gadi, pamatizglītība (sievietes)	-0,381

Avots: autores aprēķini.

Visaugstāko pozitīvo korelāciju ar IKP uz vienu iedzīvotāju uzrāda tieši 30–34 gadus vecu vīriešu ar augstāko izglītību īpatsvars (0,631). Sievietēm šajā grupā minētā korelācija ir ar divreiz mazāku ciešuma pakāpi (0,312). Tas saistāms ar dzimuma atšķirībām sabiedrībā, t. i., sievietes vairāk sevi velta ģimenei, ierobežo savus karjeras plānus, tādēļ viņas saņem zemāku samaksu par vienādu darbu.

Līdzīgu pozitīvu, statistiski nozīmīgu korelāciju ar IKP uzrāda 25–54 gadus vecu iedzīvotāju grupas (ar augstāko izglītību) īpatsvars un 55–74 gadus vecu iedzīvotāju grupas (ar augstāko izglītību) īpatsvars. Tas ļauj secināt par iedzīvotāju ar augstāko izglītību nozīmi IKP veidošanā: jo lielāks ir augstāko izglītību ieguvušo īpatsvars iedzīvotāju sastāvā, jo lielāka ir saražotā IKP vērtība uz vienu iedzīvotāju valstī. Tas nozīmē, ka viens no galvenajiem ilgtspējīgas tautas attīstības uzdevumiem ir augstākās izglītības apguves veicināšana, un tas jau tiek darīts. “Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam” augstākās izglītības jautājumi ir cieši saistīti ar cilvēkkapitāla attīstību un produktivitātes kāpinājumu. Cilvēkkapitāla attīstības konteksts un negatīvās demogrāfiskās attīstības prognozes ir noteikušas vienlīdzīgu piekļuvi visiem izglītības līmeņiem un tālākizglītības veicināšanai. Analizējot, kādu īpatsvaru veido ES valstu iedzīvotāji, kam ir augstākā izglītība un kas ir 30–34 gadu vecumgrupā, jāsecina, ka Latvijā 2016. gadā 30–34 gadu vecumā augstāko izglītību ieguvuši 42,8% šādu iedzīvotāju, pārsniedzot ES vidējo līmeni (Eurostat, 2017b). Nodalot pēc dzimumiem, jāsecina, ka Latvijas sievietes vecumā no 30 līdz 34 gadiem 2016. gadā ir septītās izglītotākās Eiropas Savienībā, uzrādot šajā vecumgrupā 56,1% (Eurostat, 2017c), un kopš 2007. gada tas ir pieaudzis 1,8 reizes. Visām ES valstīm ir raksturīgs, ka vīriešiem ir zemāks augstākās izglītības līmenis. Latvijā tādu 30–34 gadus vecu vīriešu īpatsvars, kuriem ir augstākā izglītība, 2016. gadā bija 30,1% un 17. vieta ES valstu vidū (Eurostat, 2017b). Tomēr, salīdzinot ar 2007. gadu, tas pieaudzis 1,6 reizes. Latvijai izvirzīto mērķi – 2030. gadā panākt, ka augstāko izglītību ieguvušo īpatsvars vecumgrupā no 30 līdz 34 gadiem ir lielāks par 40% (Latvijas Republikas Saeima, 2010), – Latvija jau bija sasniegusi 2015. gadā.

Kopsavilkums

Tautas attīstība nozīmē cilvēkkapitāla palielināšanos un tā realizācijas iespēju paplašināšanos. Tautas attīstības novērtēšanai līdzās tādiem stratēģiskiem indikatoriem kā, piemēram, iedzīvotāju skaits, vecumstruktūra, IKP, izmanto citus rādītājus: iedzīvotāju vispārējais izglītības līmenis, dalība pieaugušo izglītībā, augstāko izglītību ieguvušo īpatsvars. Iedzīvotāju skaitam Latvijā samazinoties, kopumā visos izglītības līmeņos samazinās arī izglītojamo skaits. Cilvēkkapitāla novērtējumā galvenā nozīme ir 25–54 gadu vecumgrupas izglītības līmenim, un Latvijā šajā vecumgrupā vidējo un augstāko izglītību

ieguvušo īpatsvars pārsniedz ES valstu vidējo līmeni. Īpaši augsti rādītāji saņemti 30–34 gadu vecumgrupā. Vidējo izglītību ieguvušie ir tā mērķauditorija, kura būtu jāieinteresē un jāstimulē iegūt augtāku izglītības pakāpi. Lai arī Latvijā pamatizglītību ieguvušo īpatsvars 25–54 gadu vecumgrupā ir salīdzinoši mazāks nekā daudzās citās Eiropas valstīs šajā pašā vecumgrupā, tomēr te ir iespējas formālajā izglītībā paaugstināt vienas daļas iedzīvotāju izglītības līmeni par kādu pakāpi vai arī piedāvāt profesionālo apmācību mūžizglītības programmās.

Literatūra un avoti

- Armstrong, M. (2006) *Handbook of Human Resource Management Practice* (10th Edition). Kogan Page, Limited.
- Becker, G. S. (2002) *Human capital* [<http://www.econlib.org/library/Enc/HumanCapital.html> (10.07.2016.)].
- CSP (2016a) Demogrāfija 2016. Statistisko datu krājums [https://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publication/2017-03/Nr%2011%20Demografija%202016%20%2816_00%29%20LV_EN.pdf (2016.18.07.)].
- CSP (2016b) Latvijas statistikas gadagrāmata [https://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publication/2017-06/Nr%2001_Latvijas_statistikas_gadagramata_2016_Statistical%20Yearbook%20of%20Latvia_%2816_00%29_LV_EN.pdf (04.07.2017.)].
- CSP (2017) Metadati. Iedzīvotāji un sociālie procesi. Pieaugušo izglītība [<http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/pieauguso-izglitiba-37200.html> (11.06.2017.)].
- Eurostat (2017a) Database [http://ec.europa.eu/eurostat/data/database?p_p_id=NavTreeportletprod_WAR_NavTreeportletprod_INSTANCE_nPqeVbPXRmWQ&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=1 (11.06.2016.)].
- Eurostat (2017b) Population by Educational Attainment Level, Sex and Age (%) – Main Indicators [edat_lfse_03] [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Educational_attainment_statistics (04.07.2017.)].
- ISCED (1997) International Standard Classification of Education ISCED 1997 [http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm (11.06.2016.)].
- Izglītības likums (1998) [<http://likumi.lv/doc.php?id=50759> (12.06.2016.)].
- Latvijas Republikas Saeima (2010) Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, 2010. gada jūnijs [http://www.pkc.gov.lv/images/LV2030/Latvija_2030.pdf (2017.17.01.)].
- LU SZF (2007) *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2006/2007. Cilvēkkapitāls: mans zelts ir mana tauta?* Galv. red. Zobena, A. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 117 lpp.
- LU SZF (2017) Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2015/2016 [<http://www.szf.lu.lv/petnieciba/petijumipublikacijas/tautas-attistiba-latvija/> (2017.30.06.)].
- Ministru kabineta noteikumi Nr. 322 “Noteikumi par Latvijas izglītības klasifikāciju” (2017) [<https://likumi.lv/doc.php?id=291524> (02.08.2017.)].
- Paula, L. (2008) *Tautas attīstība – ko tas nozīmē?* [<http://www.lvportals.lv/print.php?id=170248> (19.06.2016.)].
- Pārresoru koordinācijas centrs (2015) Indikatori 2015. gadā: Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam. Uzraudzības ziņojuma pielikums [http://www.pkc.gov.lv/images/MP_zinojums/MPzinP_07092015_Indikatori.pdf (22.07.2016.)].
- UNDP (2016) Human Development Report [http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf (30.06.2017.)].